

EEN ROMANTISCH BEZIEELDE IMPRESSIONIST

tekst: Frank Buunk

J.B. Jongkind, 'Avondschemering bij Overschie', 24,5 x 32,5 cm., 1870 (69) (detail)

Jongkind was een ras-impressionist, die in zijn werk deze wijze van schilderen paarde aan puur romantische onderwerpen, zoals maannachten, zonsondergangen of landschappen in de schemering. Was het zijn leerperiode bij Andreas Schelfhout die ervoor zorgde dat hij zich later nooit van die sterke romantische inslag heeft kunnen losmaken?

Dat de schilder Johan Barthold Jongkind (1819-1891) een van de eerste toonaangevende impressionistische schilders was en essentiële invloed heeft gehad op de ontwikkeling van het Franse impressionisme, is al lange tijd bekend en aanvaard. Zijn spontane, onbevooroordeelde kijk op de wereld om hem heen en de manier waarop hij de reflecties van het licht observeerde en reconstrueerde in naast elkaar geplaatste toetsen kleur, werd door zijn Franse tijdgenoten bewonderd vanaf het moment dat hij zich in 1846 in Parijs vestigde. Die waardering, eerst van vakgenoten, later ook van verzamelaars, zette zich voort tot aan zijn dood in 1891 en vindt zich bevestigd in uitspraken zoals die van Monet wanneer hij zegt dat Jongkind hem werkelijk heeft leren kijken. Jongkind was een ras-impressionist. Zijn geschilderde landschappen zijn pakkend en direct en hebben de levendigheid van een improvisatie. Ze kwamen meestal in zijn atelier tot stand, maar vooraf gemaakte schetsen met aantekeningen en een bijzonder gevoelig visueel geheugen zorgden ervoor dat de indruk van het moment niet verloren ging. Veel directer nog zijn Jongkinds aquarellen en tekeningen, waarin hij

niet alleen zijn impressie van een motief op een zeker ogenblik weergaf, maar ook nog eens het betrekkelijke van dat moment markeerde door datum en plaats op het blad te vermelden. Zijn signatuur achtte hij van ondergeschikt belang. Die werd dan ook in veel gevallen pas na zijn dood in de vorm van het 'estampe du peintre' toegevoegd.

MYSTERIEUZE MAANNACHTEN

Wie dit impressionisme nu even buiten beschouwing laat en kijkt

naar een aantal van de onderwerpen die Jongkind in de jaren vijftig, begin zestig schilderde, ziet dat hij ook een romantisch bezielde kunstenaar was. Jongkind was als romantisch schilder begonnen. Zijn eerste werken staan duidelijk onder invloed van zijn leermeester, de romanticus Andreas Schelfhout. Maar later, zo rond 1838, in de periode dat hij bevriend was met de romanticus pur sang Charles Rochussen, komen een heel losse toets en een prachtig romantisch

A. Schelfhout, Ruïne bij maanlicht, 17,3 x 22 cm., 1854

J.B. Jongkind, 'Avondschemering bij Overschie',
24,5 x 32,5 cm., 1870 (69)
Collectie Douwes Fine Art

kleurgebruik en lichteffecten in zijn werk tevoorschijn. Een hoogtepunt kunnen we zien in zijn 'Gezicht op Delft' uit 1844, waarin hij het niveau overtreft van Nederlands grootste romantische schilder Wijnand Nuijen. In de jaren daarna, zijn eerste jaren in Frankrijk en vooral tijdens zijn korte terugkeer naar Holland tussen 1855 en 1860, vertonen Jongkinds emoties en zijn gedrag een sterk romantische inslag. Uit beschrijvingen van die periode door Etienne Moreau-Nelaton (1918) en Victorine Hefting (1992) leren we hem kennen als een briljante, gekwelde geest die regelmatig verkeerde aan de zelfkant van het leven en meer dan eens dreigde onder te gaan. Hij leed ook aan vervolgingswaan, die zich vooral manifesteerde in de periode dat hij in Rotterdam woonde. M.F. Hennius schreef daarover: 'De rust die hij nodig heeft kan hij niet vinden. Een innerlijke onbestendigheid, een argwaan die hem nooit meer helemaal zullen verlaten kwellen hem. (...) Als een hulpeloze zoeker zwerft hij door en om Rotterdam.'

Hoewel dit misschien een enigszins gekleurde weergave van de werkelijkheid is, moet Jongkind inderdaad aan vervolgingswaan en zware buien van neerslachtigheid geleden hebben. Ze brachten hem in 'een geestelijk gat', zoals hij dit gevoel in 1857 beschreef in een brief aan zijn schildersvriend Eugène Smits. 's Nachts zwierf hij regelmatig langs de havens en kaden van Rotterdam, soms vergetelheid zoekend in de vele nachtkroegen. Zijn

mooiste schilderijen uit de jaren vijftig zijn dan ook de maanachten en landschappen in de schemering van een zonsondergang, waarin de speciale atmosfeer die het schilderij uitstraalt beslist niet alleen maar ontleend was aan de nachtelijke natuur. Wellicht speelde ook Jongkinds leermeester Schelfhout hierin een rol. Schilderijen van maanverlichte landschappen, ofwel nachtgezichten, waren een typisch produkt van de negentiende-eeuwse romantische schilderkunst. Bij de verering van de natuur, zoals die in de romantische schilderkunst gestalte kreeg, paste de aantrekkingskracht van het mysterieuze, belichaamd in de sfeer van nacht en maanlicht. Er waren dan ook verschillende grote en kleine romantische schilders die maanverlichte landschappen schilderden, allen uiteindelijk teruggrijpend op de nachtgezichten van de Hollandse zeventiende-eeuwer Aert van der Neer. Jongkinds leermeester Schelfhout liet zich in dit genre niet geheel onbetuigd, alhoewel er nog maar enkele nachtgezichten van hem bekend zijn.

BELEGGING IN 'EEN REGEN VAN EDELSTENEN'

In staat tot het vastleggen van de fijnste atmosferische schakeringen, maakte Jongkind het nachtgezicht tot een boeiend spel van reflecties en kleuren. Vaak komen er ook schepen en water op voor. Jongkind had een grote voorliefde voor havens en schepen. Misschien belichaamden ze voor hem, die in deze periode steeds op zoek

J.B. Jongkind, Rivierlandschap bij maanlicht, 42 x 65 cm., 1870

J.B. Jongkind, Molen bij zonsondergang bij Overschie, 42,3 x 56,2 cm., 1859

was naar nieuwe sensaties, verre kusten en een vlucht uit de werkelijkheid. Tot in de jaren zeventig schilderde hij nog regelmatig maanachten, teruggrijpend op zijn diepdoorvoelde stemmingen van deze Rotterdamse jaren; na 1869 reisde hij niet meer naar zijn vaderland om inspiratie op te doen. Deze stemmige maanlandschappen appeleerden aan de Franse smaak van weleer: 'Het is alsof er een regen van edelstenen valt' schreef de Franse criticus Alfred Lebrun in 1873 over een Rotterdamse maannacht van Jongkind. Dat momenteel de appreciatie van dit genre in de luwte ligt is een tijdsverschijnsel. De prijzen van de maanachten en gezichten in de schemering, ook wel 'crépuscules' genoemd, liggen op een laag niveau. En voor wie kunst ook als belegging ziet ligt hier een nog vrij onontgonnen gebied.

ZONSONDERGANG

Jongkinds romantische geest komt ook tot uiting in een aantal van zijn landschappen met ondergaande zon. In de jaren vijftig en zestig schilderde hij regelmatig de kanalen rond Rotterdam en Overschie op het moment van de dag dat de zon op het punt stond om achter de horizon te verdwijnen. Een goed voorbeeld is 'Molen bij zonsondergang bij Overschie'. Was dit schilderij in 1980 nog bij Douwes in Amsterdam te zien, recent dook het op in de Verenigde Staten en werd het, nu naar Ede, gerepatriëerd. Soms trok hij er in de winter, als de vaarten bedekt waren met een dikke laag ijs, op uit zoals hij dat vroeger ook samen met Schelfhout had gedaan. Hij

bleef geboeid door de winterse atmosfeer, de spiegeling van het ijs en de karakteristieke bewegingen van de schaatsers, maar ook is duidelijk dat Jongkind diep geraakt werd door de melancholieke sfeer van de schemering. Deze landschappen zijn van een grote schoonheid, met de zon als een gloeiende bal in een lucht vol kleuren. In het zeldzaam grote 'Schaatsers bij ondergaande zon' worden daardoor de molens, de schepen en de figuurtjes op het ijs tot ijle silhouetten, die opgaan in het totaal van het uit losse, vibrerende

toetsen opgebouwd landschap van ijs en sneeuw.

In dit stuk, evenals in een groot deel van Jongkinds vroege schilderijen, spreekt naar mijn idee een impressionist met een puur romantische bezieling.

Met medewerking van Constance Moes; met dank aan Evert. J.M. Douwes sr.